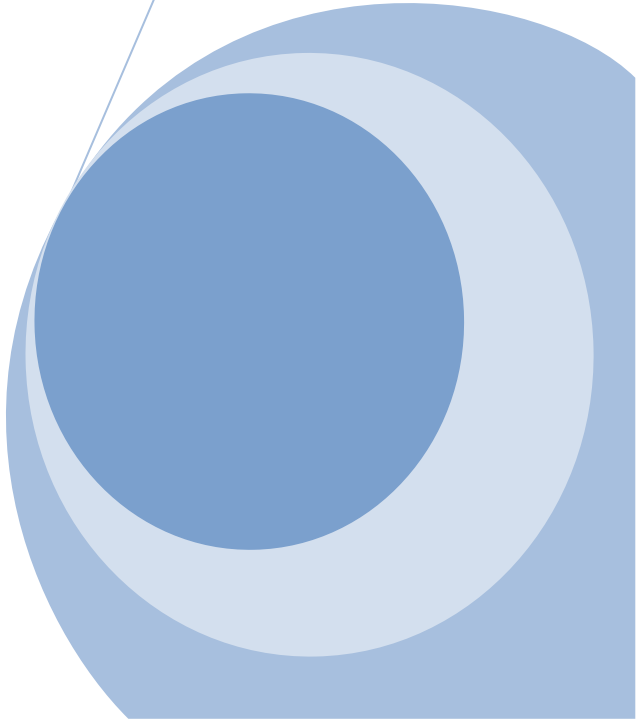

آثار و پیامدهای زیست محیطی طرح های گردشگری

ابتهال زندی

Ebtehal_zandi@yahoo.com

به طور کلی اثرات زیست محیطی به تغییر فیزیکی، شیمیایی، بیولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی محیط زیست بر اثر یک یا چند فعالیت اطلاق می گردد و شناسایی اثرات زیست محیطی بخش عمده و اصلی را در روند مطالعات زیست محیطی تشکیل می دهد. طرح ها و پروژه های گردشگری در مراحل آماه سازی، اجرا و بهره برداری دربرگیرنده فعالیت های متعددی است که محیط زیست را تحت تاثیر قرار می دهد. بنابراین در مطالعات ارزیابی زیست محیطی این طرح ها شناسایی این گونه اثرات مدنظر می باشد....

آثار و پیامدهای زیست محیطی طرح های گردشگری

ابتهاال زندگی^۱

به طور کلی اثرات زیست محیطی به تغییر فیزیکی، شیمیایی، بیولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی محیط زیست بر اثر یک یا چند فعالیت اطلاق می گردد و شناسایی اثرات زیست محیطی بخش عمده و اصلی را در روند مطالعات زیست محیطی تشکیل می دهد. طرح ها و پروژه های گردشگری در مراحل آماه سازی، اجرا و بهره برداری دربرگیرنده فعالیت های متعددی است که محیط زیست را تحت تاثیر قرار می دهد. بنابراین در مطالعات ارزیابی زیست محیطی این طرح ها شناسایی این گونه اثرات مدنظر می باشد. بر این اساس ابتدا کلیه فعالیت های طرح-برنامه و روش کار- نوع منابع و نیروی انسانی و ماشین آلات و محل و زمان اجرا هریک از فعالیت ها بر اساس توضیحات بخش های قبلی مشخص می شود. همچنین بررسی گسترده ای از محیط زیست فیزیکی و زیستی- اقتصادی- اجتماعی، فرهنگی و زیباشناختی محدوده طرح و عوامل زیست محیطی تاثیرپذیر بر اساس توضیحات بخش های قبلی بر حسب نیاز تهیه می گردد.

تا این مرحله هنوز کار اساسی و اصلی ارزیابی اثرات زیست محیطی شروع نشده بلکه بیشتر یک سری عملیات بررسی و جمع آوری اطلاعات پایه و اساسی برای ارزیابی اثرات زیست محیطی انجام شده و بخش های اصلی ارزیابی اثرات از این مرحله به بعد می باشد. شناسایی اثرات زیست محیطی، تاثیر متقابل اثرات و بالاخره بررسی کمی و کیفی اثرات و بحث و نتیجه گیری در مورد تغییرات اساسی در ویژگی های زیست محیطی و همچنین تعیین روش های اصلاحی برای کاهش اثرات زیست محیطی و مدیریت پایش اینگونه اثرات در مراحل بعدی قرار می گیرد. هدف نهایی از انجام موارد فوق دسترسی به نوعی پروژه است که جوابگوی حد بهینه از اهداف طرح بوده و همچنین نشان دهنده بهترین انتخاب از نظر اندازه و ظرفیت، تکنولوژی و مهندسی، طراحی، مواد اولیه، منابع انرژی و نحوه اجرا، مدیریت و بهره برداری باشد.

اثرات و پیامدهای زیست محیطی فعالیت های پیشنهادی در این بخش باید به طور منطقی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. منظور از اثر ناشی از پروژه تغییر در ویژگی های زیست محیطی به صورت سریع و آنی است و منظور از پیامدهای ناشی از پروژه تغییرات مستقیم و غیر مستقیم خصوصیات و ویژگی های زیست محیطی موجود در طول زمان می باشد.

آثار و پیامدها ممکن است مثبت یا منفی بوده و منافع یا مضراتی را در بر داشته باشد. این موارد باید مورد شناسایی قرار گرفته و اهمیت هر نوع اثر با پیامد مشخص شده و منافع و مضار آن به طور مستند و منطقی تشریح گردد. توجه به تجزیه و تحلیل دقیق و منطقی اطلاعات بسیار مهم است. در صورت عدم توجه به این مورد نتایج بررسی ها منجر به تهیه گزارشی فنی خواهد شد که صرفاً به گردآوری اطلاعات پایه به جای آنالیز آنها متکی می باشد. به عنوان مثال در مورد سطح تمرکز آلودگی و مواد زائد در صورت انجام یک پروژه، پایش بینی ها با تاکید بر احتمال تجاوز سطح تمرکز آلودگی ها و مواد زائد از یک حد قابل قبول و استاندارد تعیین شده انجام می گیرد و به ارزیابی پیامدهای احتمالی آن برای انسان و اکوسیستم توجهی نمی گردد.

در شناسایی آثار و پیامدهای زیست محیطی طرح ها و پروژه های گردشگری توجه به محدوده اکولوژیکی و همچنین محدوده اقتصادی- اجتماعی طرح و همچنین تاثیر سایر فعالیت ها و طرح های منطقه ای بر فعالیت های پروژه مورد مطالعه و تشدید آثار و پیامدها و بالعکس تاثیر این پیامدها بر روی سایر فعالیت های موجود در منطقه ضروری است. در تشریح و بررسی آثار و پیامدهای زیست محیطی طرح لازم است فعالیت های مرحله اجرا و بهره برداری تفکیک شده و بنابراین در مورد آثار و پیامدهای زیست محیطی هر مرحله و همچنین اقدامات اصلاحی و مدیریت و پایش هر یک از مراحل جداگانه بحث شود. برای شناسایی آثار و پیامدهای پروژه، شناخت عوامل زیست محیطی

^۱ کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، گرایش بازاریابی - دانشگاه علامه طباطبایی

تاثیر پذیر در اثر فعالیت های طرح و تاثیر فعالیت های مختلف طرح بر عوامل زیست محیطی و نهایتاً جمع بندی و تجزیه و تحلیل منطقی نتایج ضروری است. در ادامه عوامل زیست محیطی که به منظور شناسایی اثرات زیست محیطی در مطالعات ارزیابی زیست محیطی طرح های گردشگری باید مورد توجه قرار گیرد به صورت کلی بیان می شود (شاگری، ۱۳۸۳).

بررسی آثار و پیامدهای طرح های گردشگری بر روی پارامتر های مختلف محیط زیست:

الف - خاک

در بسیاری از طرح های توسعه گردشگری قسمتی از فعالیت های طرح به ساخت و بنای هتل ، مهمانسرا و اماکن اقامتی ، تهیه امکانات زیربنایی مانند گسترش شبکه راه ها و خطوط انتقال آب و انرژی و همچنین ساخت تاسیسات تفریحی مختلف و سایر فعالیت های انسانساخت اختصاص می یابد. این فعالیت ها در مرحله آماده سازی و اجرا نیاز به خاکبرداری و خاکریزی ، گودبرداری، تسطیح زمین، حفاری، پاکتراشی انبوه پوشش گیاهی و درختان، رفت و آمد ماشین آلات و تجهیزات، حصارکشی، لایروبی و ... دارد. هر یک از این فعالیت ها باعث فرسایش خاک ، کاهش حاصلخیزی و ظرفیت نگهداری آب و تغییر بافت و ساختمان خاک ، افزایش تراکم و وزن حجمی خاک می گردد. علاوه بر فعالیت های فوق که در مرحله آماده سازی و اجرا صورت می پذیرد فعالیت های مرحله بهره برداری و همچنین فعالیت های گردشگری در محیط های طبیعی که نیاز به ایجاد محیط های انسانساخت کمتری احساس می شود نیز باعث ایجاد اثرات و پیامدهایی بر روی شرایط و خصوصیات خاک خواهد شد.

استفاده های مرتبط با گردشگری و رفت و آمد گردشگران باعث کاهش سطح افق آلی خاک و فشردگی موادمعدنی خاک می گردد و این فشردگی باعث کاهش ماکروپروژینه خاک و کاهش نفوذپذیری آب و در نتیجه کاهش تهویه و حرکت آب در خاک می گردد. تغییرات فوق در خصوص خاک تاثیر نامطلوب بر رشد و مقاومت گیاهان دارد. همچنین جوامع زیستی و موجودات موجود در خاک به دلیل کاهش تهویه خاک و در نتیجه کمبود اکسیژن و افزایش CO_2 دچار اختلال می گردند. فعالیت های آماده سازی به موازات فعالیت های ساخت و ساز علاوه بر تغییر و تبدیل چشم انداز، دگرگونی نیمرخ خاک ، تغییر پستی و بلندی و تغییر زهکش ، باعث افزایش توان بالقوه رانش زمین و فرسایش خندقی به خصوص در نواحی با شیب زیاد و پوشش گیاهی کم می گردد. میزان این تغییرات بخصوص فرسایش خاک در مناطق شیبدار چشمگیرتر می باشد .

در میان تغییرات ایجاد شده در مورد خاک ، فرسایش به عنوان جدی ترین اثر مورد توجه است زیرا فرسایش ذاتاً برگشت ناپذیر و غیر قابل تجدید بوده و نرخ بازگشت به ویژه با توجه به فاکتورهایی از قبیل مقدار فعالیت موجودات زنده ، طول فصل رویش و طبیعت منطقه ، نوسانات دما و رطوبت، بسیار متفاوت و نیاز به زمان بسیار طولانی دارد در صورتی که سایر اثرات ممکن است در طول یک دهه اصلاح گردد یا برخی از اثرات ممکن است در اثر فعالیت های اصلاحی و مداخلات انسانی سریعتر ترمیم گردد. فرسایش همچنین به عنوان یکی از بزرگترین عوامل تهدید محیط زیست ساحلی تلقی می گردد. طرح های توسعه گردشگری و فعالیت های مرتبط با آن در مرحله ساخت و ساز ، تسطیح ساحل و ساحل سازی ، بهره برداری و همچنین استخراج شن و ماسه از سواحل و مصب رودخانه های ورودی باعث تشدید فرسایش ساحلی و تغییر خطوط ساحلی می گردد. استعداد بروز اثرات براساس نوع خاک و فاکتورهای محیط متفاوت است . افزایش تراکم و کوبیدگی در خاک های با بافت نرم ، خاک هایی با تنوع وسیع در اندازه ذرات و خاک های با مواد آلی کم چشمگیرتر است در حالیکه فرسایش در خاک های با بافت همگن به ویژه در صد بالای سیلت و شن نرم و مواد آلی کمتر محسوس می باشد و همچنین فرسایش در مناطق شیبدار و خاک های کم عمق و مناطق بدون پوشش گیاهی و مناطق دارای رواناب، شدیدتر می باشد.

ب- پوشش گیاهی

تاثیر فعالیت های طرح های گردشگری بر روی پوشش گیاهی به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم قابل مشاهده و بررسی است. فعالیت های مرحله آماده سازی، ساخت و ساز و اجرا و احداث زیرساخت ها از جمله شبکه راه ها، گذرگاه ها و راه های جنگلی، پیاده روها، سایت های پارکینگ، مناطق کمپینگ و خورگشت، مراکز خرید، مراکز پذیرایی و اقامتی و همچنین محل های دفن پسماند و پساب و غیره بیشتر به صورت مستقیم در طی فرآیند پاکتراشی و از بین بردن وسیع پوشش گیاهی برای فعالیت های فوق مورد توجه است. همچنین رفت و آمد گردشگران در مراحل بهره برداری باعث شکستگی و ضربیدگی پوشش گیاهی و در نتیجه کاهش ظرفیت زادآوری و مقاومت گیاهان می شود و به این ترتیب باعث از بین رفتن پوشش گیاهی به صورت مستقیم می گردد. اثرات فعالیت های مرحله اجرا و همچنین مرحله بهره برداری بر روی خصوصیات خاک باعث تاثیر غیر مستقیم بر روی پوشش گیاهی می گردد. افزایش تراکم خاک و کاهش نفوذپذیری خاک باعث کاهش آب در دسترس گیاه و همچنین کاهش توانایی گسترش ریشه در داخل خاک و در نتیجه کاهش مواد غذایی در دسترس گیاهان می گردد. فرسایش خاک نیز باعث از بین رفتن سطح موادآلی خاک و خروج مواد غذایی و خاک مورد نیاز پوشش گیاهی می گردد. کاهش ماکروپروزیته خاک باعث کاهش تهویه و کاهش اکسیژن موجود در خاک و در نتیجه کاهش منطقه ریشه دوانی در خاک خواهد شد. اثرات فعالیت های گردشگری بر روی پارامترهای خاک به طور غیر مستقیم باعث کاهش تولید مثل ظهور و استقرار گیاهان جدید در سطح منطقه می گردد. همچنین تغییر میکروکلیمای منطقه پراثر فعالیت های گردشگری به طور غیر مستقیم باعث قرار گرفتن نهال ها و گیاهان نورسته در معرض گرما و سرمای بیش از حد و شرایط نامناسب می گردد.

فرسایش موجب خارج شدن ریشه های گیاهان از خاک و در معرض آسیب قرار گرفتن ریشه های گیاهان می گردد.

صدمات فیزیکی ناشی از فعالیت های گردشگری بر اندام های فوقانی گیاهان و ساقه ها باعث کاهش فتوسنتز و کاهش توانایی تولید مثل گیاهان می گردد. در گیاهان چند ساله کاهش عملکرد سطح فتوسنتزی در نهایت ممکن است باعث مرگ گیاه گردد. تغییر رویشگاه با جایگزینی گونه های جدید و مقاوم به شرایط جدید در محیط و تغییر تنوع گونه ای و همچنین تغییر ساختار گونه های گیاهی از دیگر آثار مهم توسعه گردشگری در منطقه است. به طور کلی اثرات بر روی پوشش گیاهی یا به صورت پاکتراشی و از بین بردن پوشش گیاهی اتفاق می افتد که این مورد بیشتر در مرحله اجرا و ساخت و ساز مطرح است؛ و یا اثرات به صورت کاهش درصد پوشش گیاهی، کاهش فراوانی، ارتفاع، مقاومت و ظرفیت زادآوری گیاهان در اثر تاثیر فعالیت ها بر روی پوشش گیاهی زمین و صدمات فیزیکی وارد بر درختان توسط گردشگران مشاهده می شود. یکی دیگر از عوامل تخریب پوشش گیاهی معرفی گونه های جدید و غیر بومی به منطقه است. ورود این گونه ها به طرق مختلف باعث اختلال در گونه های گیاهی و جانوری موجود و برهم خوردن نظم اکولوژیکی منطقه می گردد. بیشتر هتل ها و اماکن اقامتی به خصوص در نواحی ساحلی گونه های زینتی و غیر بومی را به منظور محوطه سازی وارد منطقه می کنند که این عمل باعث اختلال در گونه های گیاهی و جانوری موجود و برهم خوردن نظم اکولوژیکی مناطق ساحلی می گردد. در مورد اثرات بر روی گیاهان آبی تخریب گیاه در اثر برخورد با پروانه قایق های موتوری و خروج ریشه ها از بستر و همچنین صدمات فیزیکی در اثر فعالیت های تفریحی وابسته به آب دیده می شود، از این منظر آبراهه های کم عرض به دلیل تکرار استفاده و رفت و آمد در آنها حساس تر می باشند.

تخریب پوشش گیاهی و صدمه فیزیکی گیاهان و سایر اثرات فوق الذکر تحت تاثیر نوع استفاده در منطقه می باشد. استعداد تخریب پوشش گیاهی به شرایط مختلف زیست محیطی منطقه نوع گیاه و خصوصیات مرفولوژیکی و فیزیولوژیکی گیاه بستگی دارد. به طور مثال گیاهان با ساقه های نرم و انعطاف پذیر به خصوص در گیاهان دارای ساقه های چوبی مقاومت بیشتری نسبت به ساقه های ترد و شکننده دارند. از جمله خصوصیات فیزیولوژیکی که باعث مقاومت گیاه می شود نرخ رشد سریع و توانایی توام تولید مثل جنسی و غیر جنسی می باشد. نرخ تخریب و تاثیر اثرات در گونه های درختی بالغ با پوست نازک بیشتر است. همچنین شدت اثرات در مناطقی که خاک ضخامت کمی داشته و استعداد فرسایش یا تخریب در آن زیاد است به طور قابل ملاحظه ای افزایش می یابد.

ج- کاربری زمین

تغییر کاربری زمین به معنی تغییر روش استفاده انسان از زمین است. توسعه زیرساخت های گردشگری اغلب عامل مهم در تغییر کاربری زمین بخصوص در مناطق ساحلی محسوب می شود. زمین برای ساخت تسهیلات پذیرایی، حمل و نقل، بندرگاه قایق های تفریحی، تجهیزات تفریحی (تله کابین، تاسیسات بالابر اسکی و تاسیسات بازی کودکان و ...) و سایر فعالیت های طرح گردشگری که در بخش های قبلی به آن اشاره شد تغییر می کند. این روند باعث تبدیل خاک ها و زمین های مناسب برای کشاورزی و همچنین جنگل ها و سایر منابع طبیعی به سایر کاربری ها مانند شهرسازی و احداث تاسیسات خدماتی و اقامتی و سایر توسعه های پی آیند توسعه گردشگری می گردد. اتفاق افتادن این تغییرات خود باعث تقاضای بیشتر زمین برای دفن زباله و تخلیه فاضلاب های تولیدی می گردد و به این صورت بخش وسیعی از زمین ها، توان بالقوه و کارایی خود را از دست داده و همچنین بسیاری از تالاب ها و رودخانه های محدوده طرح نقش زهکش فاضلاب توسعه های ایجاد شده را ایفاء می کنند. اگر رشد و توسعه فعالیت های گردشگری و توسعه های پی آیند بدون مطالعه و برنامه ریزی ادامه یابد بین فعالیت ها و کاربری نامتعادل زمین تضاد رخ می دهد. تغییر کاربری پیامدهای نامطلوبی برای تنوع زیستی به همراه داشته و باعث کاهش ظرفیت اکوسیستم برای برآورد نیازهای اساسی انسان می گردد. با این وجود پیامدهای تغییر زمین از لحاظ کیفی در موقعیت های جغرافیایی مختلف، متفاوت خواهد بود. در ارتباط با تنوع زیستی، توسعه ی زیرساخت های گردشگری بیشترین اثرات را در جزایر با دامنه ی عمل کم و جایی که گونه های اغلب، آندمیک و حساس نسبت به تغییرات زیست محیطی هستند در پی خواهد داشت.

د- آب

تغییر کیفیت آب یکی از اثرات مهم فعالیت های طرح های گردشگری در مرحله آماده سازی، اجرا و بهره برداری محسوب می شود. کیفیت آب از دو جنبه ورزش های آبی و آب آشامیدنی در طرح های گردشگری مورد استفاده قرار می گیرد و از این لحاظ در مقایسه با سایر اثرات به صورت مستقیم و واضح تر با سلامتی انسان ارتباط دارد.

افزایش مواد معلق و گل آلودگی آب از جمله فاکتورهای قابل مشاهده است که در اثر فعالیت های طرح های گردشگری به میزان قابل توجهی افزایش می یابد. افزایش مواد معلق باعث کاهش شفافیت آب و همچنین کاهش عمق نفوذ نور در آب می گردد. استفاده های گردشگری و فعالیت های وابسته به آن باعث افزایش ورود مواد مغذی از جمله نیتروژن و فسفر (به دلیل فرسایش منطقه و همچنین افزایش ورود فاضلاب و تغییر شبکه زهکش) منطقه می گردد. از بین بردن پوشش گیاهی باعث افزایش رواناب و آبشویی منطقه شده و این عامل به طور غیر مستقیم باعث افزایش مواد مغذی آب و همچنین تغییر ویژگی های شیمیایی آب می گردد. بواسطه تغییرات فوق، رشد گیاهان آبی در دریاچه ها و رودخانه ها به میزان قابل توجهی افزایش یافته و در نتیجه میزان اکسیژن در دسترس و ترکیبات گونه های ارگانیزم های آب تغییر می کند. یکی دیگر از اثرات فعالیت های گردشگری به خصوص در مرحله بهره برداری تاثیر روی کیفیت بهداشتی آب می باشد. ورود فاضلاب های انسانی طرح های گردشگری و توسعه های پی آیند آن به داخل آبهای منطقه باعث افزایش سطح باکتری های کلی فرم، اشرشیاکلی و سایر پاتوژنها در داخل آب می گردد. فعالیت های گردشگری از طرفی باعث افزایش فرسایش در منطقه و بنابراین افزایش رسوبات کف بستر منابع آبی می گردد. این عمل به طور غیر مستقیم به افزایش باکتری ها و پاتوژن ها در آب کمک موثری می کند زیرا رسوبات کف بستر به عنوان زیستگاه مناسب برای باکتری ها مطرح بوده و به عنوان مکانی است که ارگانیزم های ورودی از فاضلاب ها در آنجا قادر به ادامه حیات و تمرکز می باشند. منابع آب های سطحی و زیر زمینی در نتیجه بهره برداری بی رویه و تخلیه انواع فاضلاب شدیداً تحت تاثیر قرار می گیرد. توسعه طرح های گردشگری در صورت عدم وجود سیستم های منظم جمع آوری و تصفیه فاضلاب حتی در صورت عدم ورود مستقیم فاضلاب به منابع آب باعث جریان زیرزمینی فاضلاب در جهت شیب و برخورد آن با لایه های غیر قابل نفوذ و در نتیجه بالا آمدن سطح ایستایی آب و آلودگی منابع زیرزمینی می گردد و باعث بوجود آمدن وضعیت مخاطره آمیزی برای ابنیه و تاسیسات و همچنین بهداشت ساکنان و

بازدیدکنندگان منطقه خواهد شد . شدت اثرات فوق الذکر در نواحی ساحلی شدیدتر است . نواحی ساحلی در مقایسه با اراضی داخلی و نواحی جنگلی آسیب پذیرتر می باشند . خاک های ساحلی به دلیل میزان زیاد ماسه و رس کم ، زهکشی خوب اما توان تصفیه ضعیفی دارند لذا در صورت توسعه فعالیت های گردشگری و توسعه های پی آیند خاک توان خودپالایی و تصفیه طبیعی پساب های آلوده را نداشته و در نتیجه مواد آلوده و زاید مستقیماً وارد آب می گردد.

یکی از فعالیت های متداول در طرح های توسعه گردشگری به خصوص در مناطق ساحلی استفاده از قایق های تفریحی موتوری می باشد یکی از مهمترین اثرات این نوع فعالیت خطرات بالقوه ورود بنزین و روغن به واسطه حرکت این وسایل در منابع آبی است . حتی در قایق های موتوری مدرن در حدود ۱۰ تا ۲۰ درصد از سوخت مصرفی وارد آب می گردد. ورود مواد سوختی از این طریق در اکوسیستم های آبی باعث اختلال رشد گیاهان میکروارگانیزم ها و جلوگیری از تبادلات گازی در آنها می گردد و در نتیجه باعث اختلال در زنجیره غذایی ماهیان و سایر ارگانیزم های آبی می گردد. افزایش مواد معلق به میزان زیادی از شفافیت آب و در نتیجه تمایل گردشگران به استفاده از آن برای مقاصد تفریحی و ورزش های آبی می کاهد . علاوه بر آثار فوق پروژه های بزرگ گردشگری باعث کاهش آب قابل دسترس برای ساکنین محلی و کمبود آب مخصوصاً کمبودهای فصلی آب خواهد شد .

۵- حیات وحش

اثرات طرح های گردشگری بر روی حیات وحش ممکن است مستقیم یا غیر مستقیم باشد . اثرات مستقیم شامل تاثیر بر حیوانات (بیشتر به صورت مزاحمت های آگاهانه یا ناآگاهانه انسان در مراحل آماده سازی ، اجرا و بهره برداری برای حیات وحش) که منجر به ایجاد موقعیت های تنش زا برای حیات وحش می گردد. اثرات غیر مستقیم طرح های گردشگری و فعالیت های مرتبط با آن بر روی حیات وحش بیشتر به صورت تخریب زیستگاه اتفاق می افتد . یکی دیگر از عواملی که باعث آسیب اکوسیستم منطقه و حیات وحش وابسته به آن می گردد معرفی گونه های جدید و غیر بومی و در نتیجه برهم زدن نظم اکولوژیک منطقه می باشد. فعالیت های گردشگری باعث جابجایی گونه ها از طرق مختلف می گردد . مهمترین آنها جابجایی مستقیم گونه ها به صورت عمدی به عنوان مثال جمع آوری و تصاحب گیاهان و جانوران به عنوان یادگاری (زنده یا مرده) و همچنین به صورت غیر عمدی شامل جابه جایی ویروس ها ، باکتری ها ، پروتوزا ، حشرات و ارگانیزم های کوچک دیگر توسط وسایل مختلف حمل و نقل ، وسایل همراه گردشگران و ... می باشد. در اثر فعالیت های مرتبط با توسعه گردشگری از جمله تولید و انباشته شدن زباله به خصوص در مناطق طبیعی باعث تغییر در رفتار و ذائقه ی حیات وحش و تغییر عادات غذایی طبیعی بسیاری از حیوانات در نواحی گردشگری خواهد شد . بسیاری از جانوران با انسان و محیط انسان ساخت وارد نوعی همزیستی شده و این به دلیل فقدان دشمنان طبیعی در محیط انسان ساخت با نرخ تولید مثل بیشتری زاد و ولد می کنند و در برخی موارد به صورت آفت ظاهر می شوند . سگ و گربه ، موش ، کلاغ ، و... از جمله ی این حیوانات می باشند. عمدتاً پیامدهای فعالیت های گردشگری در منطقه باعث کاهش تنوع گونه ای تغییر در ترکیب و ساختار جوامع حیات وحش می گردد . تمرکز فعالیت های تفریحی آبی و ساحلی در دریاچه و رودخانه ها باعث ایجاد اثرات مستقیم و غیر مستقیم بر روی ارگانیزم های آبی می گردد . اثرات مستقیم به صورت تغییر مکان جمعیت ها ، تحت تاثیر معرفی گونه جدید و یا تمرکز فعالیت های ماهیگیری مشاهده می شود. اکثر فعالیت های گردشگری ساحلی و وابسته به محیط های آبی بواسطه اثرات غیرمستقیم بر روی کیفیت آب و اکوسیستم بر روی جوامع آبی موثر واقع می شوند. علاوه بر موارد فوق تعامل انسان و حیات وحش باعث تبادل پاتوژن ها و عوامل بیماریزا بین آنها می شود که این عمل باعث ایجاد وضعیت مخاطره آمیزی از نظر بهداشتی می گردد. تخریب حیات وحش و میزان صدمه به آن و سایر اثرات مورد اشاره تحت تاثیر میزان استفاده نوع استفاده و فعالیت ، میزان آگاهی و بینش گردشگران و جوامع محلی و همچنین ماهیت زیستگاه و حیات وحش و زمان استفاده می باشد . شدت تاثیر فعالیت های گردشگری بر روی حیات وحش در زیستگاه های حساس شبیه زیستگاه تولید مثل و جوجه آوری ، مکان های تغذیه حیات وحش ، مکان های زمستان گذرانی پرندگان آبی ، زیستگاه های گونه های نادر و در خطر انقراض، مکان های تمرکز حیات وحش و در فصل های زادآوری و تولید مثل و فصل های مهاجرت یا آشیان سازی و ... چشمگیرتر است.

و - اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

توجه به آثار و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ناشی از توسعه فعالیت های گردشگری در روند تهیه گزارشات ارزیابی از اهمیت خاصی برخوردار است. اثرات اقتصادی گردشگری متنوع است. مهمترین اثر توسعه گردشگری، ایجاد اشتغال و درآمد در منطقه است. نتایج تحقیقات مختلف در ارتباط با اثرات اقتصادی توسعه گردشگری موید این مطلب است که توسعه این صنعت به کاهش بیکاری و کسب درآمد منتهی می گردد. در اثر توسعه گردشگری در منطقه هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیر مستقیم برای افراد تحت تاثیر این فعالیت زمینه اشتغال و کسب درآمد فراهم می گردد. هزینه هایی که توسط گردشگران در منطقه صورت می گیرد و وجوه پرداختی توسط گردشگران در مقصد همان اثراتی را در اقتصاد یک منطقه دارد که صادرات کالاهای مختلف در موازنه بازرگانی و تراز پرداختی های ملی ایفا می کند. به واسطه ی ورود گردشگر به منطقه تقاضا برای کالاهای بومی و صنایع دستی افزایش می یابد و در فعالیت های اقتصادی و منابع درآمد افراد محلی تنوع ایجاد می شود و در نتیجه اقتصاد منطقه از حالت تک بعدی بودن و محدود بودن منبع درآمد به اقتصاد چند بعدی و تنوع فعالیت های اقتصادی تغییر می یابد. سرمایه گذاری در زمینه ایجاد تسهیلات گردشگری سبب جذب سرمایه های راکد و پس انداز افراد محلی و به جریان افتادن آن در سیستم اقتصادی منطقه و بالطبع ایجاد اشتغال و درآمد در نظام اقتصادی منطقه می گردد. هرچند ایجاد اشتغال هدف اصلی توسعه گردشگری نیست ولی بدون شک توسعه گردشگری با فعالیت ها و خدماتی سرو کار دارد که خود به خود ظرفیت اشتغال را بالا می برد به طور کلی ایجاد اشتغال در اثر توسعه صنعت گردشگری در منطقه به دو صورت قابل تصور است:

- ۱- مشاغلی که در رابطه ی مستقیم با توسعه گردشگری در منطقه ایجاد می گردد.
- ۲- مشاغلی که در اثر توسعه گردشگری در منطقه رونق می گیرند، مانند حمل و نقل، کشاورزی، صنایع دستی و افزایش ساخت و ساز و توسعه زیرساخت های لازم در منطقه و ایجاد مشاغل نیمه وقت و موقت و بازارهای فصلی.

اگرچه آثار مثبت اقتصادی صنعت گردشگری انکار ناپذیر است ولی جذابیت این آثار نباید ما را از توجه به تبعات منفی گسترش بی رویه صنعت گردشگری باز دارد.

از جمله تبعات منفی اقتصادی صنعت گردشگری در منطقه، اثر توری و افزایش قیمت کالاها و خدمات مختلف در منطقه می باشد. افزایش قیمت زمین به علت ایجاد تاسیسات و امکانات گردشگری باعث تغییر کاربری زمین در منطقه می گردد، براین اساس علاوه بر تغییر کاربری زمین های کشاورزی و تعارض به زمین های عمومی و منابع طبیعی منطقه، استفاده از زمین های موجود برای احداث اماکن خدماتی و ضروریات منطقه تاسیس هتل ها و تسهیلات گردشگری در اولویت قرار می گیرد.

با توسعه صنعت گردشگری در منطقه امکان جابه جایی نیروی کار به وجود می آید و ممکن است سایر صنایع و کاربری ها با کمبود کار مواجه شوند. از جمله مهمترین تاثیرات غیر کمی گردشگری منافع و مشکلاتی است که این پدیده برای جامعه محلی و فرهنگی آن به همراه می آورد. تبعات اجتماعی گردشگری اثراتی است که گردشگری بر ساختار، مناسبات، گروه ها و نهادهای اجتماعی برجا می گذارد. تاثیر فرهنگی و تربیتی گردشگری نیز بر محصولات مادی و انتزاعی فعالیت بشر به ویژه بر نظام ارزشی، معرفت و رفتار فرد به جا می ماند. چنانچه توسعه گردشگری به صورت مناسب برنامه ریزی و مدیریت گردد می تواند با ایجاد مبادلات فرهنگی و تعامل های اجتماعی زمینه ای برای افزایش دید و نظر اجتماعی افراد فراهم کند. اگر منافع اقتصادی گردشگری به درستی توزیع گردد و زمینه فعالیت و اظهار نظر افراد محلی در مراحل مختلف توسعه گردشگری فراهم گردد توسعه مورد نظر با ایجاد مشاغل جدید به طور مستقیم یا غیر مستقیم و بالطبع افزایش درآمد افراد بر ساختار اجتماعی جوامع محلی تاثیر گذارده و باعث بهبود سطح زندگی مردم خواهد شد. گسترش تسهیلات شهری، زیرساخت ها و تسهیلات اجتماعی-فرهنگی به واسطه ی توسعه گردشگری موجب بهبود سطح زندگی مردم و جلوگیری از مهاجرت جوامع محلی به سمت شهرها و مراکز صنعتی می گردد. توسعه گردشگری در منطقه باعث پویایی اجتماعی در منطقه می گردد و

به دلیل مبادلات بین مردم محلی و گردشگران ساختار اجتماعی منطقه ارتقا می یابد . توسعه گردشگری در صورتی که با برنامه ریزی و مدیریت مناسب همراه باشد می تواند میراث فرهنگی و آثار باستانی منطقه را که در صورت عدم توسعه عقلایی گردشگری و در نتیجه تحقق توسعه عمومی از دست خواهد رفت حفظ کند. توسعه گردشگری هرچند موجب جهش های اجتماعی مشابه با جهش های ناشی از صنعتی شدن جوامع بومی می گردد ولی گردشگری برخلاف صنعت می تواند هنرهای مردمی ، سنت ها ، عادات کهن را زنده کند و نسبت به حفظ میراث فرهنگی و طبیعی نیز ایجاد علاقه کند. توسعه گردشگری مستلزم توجه به اعتلای سطح بهداشت است . بر ای جلب گردشگر ، تامین امکانات و تسهیلات گردشگری ، حفظ بهداشت ، دفع مناسب فاضلاب ، دفع بهداشتی زباله و رعایت اصول ایمنی و حفاظتی ضروری است . برنامه ریزی هایی که در این زمینه به عمل می آید به اعتلای سطح بهداشت و بالا رفتن استاندار زندگی در منطقه کمک می کند و آثار مثبتی برای مردم در پی دارد .

توسعه گردشگری چنانچه با برنامه ریزی و مدیریت مناسب صورت نگیرد می تواند موجب بروز برخی مشکلات اجتماعی و فرهنگی گردد. ملموس ترین اثر منفی گردشگری، انبوه شدن بیش از حد جمعیت گردشگران به ویژه در فصول و زمان اوج استفاده گردشگران از منطقه و از دست رفتن آسایش مردم محلی است که منجر به ایجاد نارضایتی و احساس انزجار مردم بومی نسبت به گردشگران می گردد. به موازات رشد و توسعه گردشگری ، رفتارها و طرز برخورد ساکنان بومی منطقه نسبت به گردشگران تغییر می کند که دلیل عمده این تغییر اصطکاک منافع بین این دو گروه می باشد. توسعه نامناسب و برنامه ریزی نشده گردشگری می تواند باعث صدمه دیدن اصالت الگوهای فرهنگی بومی گردد . همچنین عدم توجه به ظرفیت برد فیزیکی و دیدار بیش از حد گردشگران از مکان های تاریخی و باستانی مهم موجب ویرانی تدریجی آنها می گردد.

توسعه نامناسب گردشگری و افراط در ایجاد جذابیت گردشگری می تواند موجب از دست رفتن اصالت فرهنگی جوامع محلی و همچنین توسعه بیش از حد ساخت وساز اماکن و تسهیلات گردشگری با مصالح و معماری نامناسب و ناهمگون با بافت سنتی منطقه گردد. توسعه گردشگری در منطقه ممکن است باعث تغییر الگوی زندگی افراد محلی گردد. براین اساس مردم محلی با تقلید از الگوهای رفتاری و پوشاک گردشگران دچار عارضه مصرف گرایی می گردند . توسعه گردشگری در منطقه می تواند فرصت و زمینه گسترش و تشدید آسیب های اجتماعی و گسترش رفتارهای متعارض با هنجارهای متداول در جامعه و افزایش جرم و جنایت در منطقه گردد . نتیجه برخی از تحقیقات در این زمینه حاکی از این است که در فصول گردشگری در بعضی از مناطق جرم و جنایت افزایش می یابد. از پیامدهای منفی توسعه گردشگری می توان به گسترش بیماری های خطرناک و مسری اشاره کرد که چنانچه پیش بینی های لازم در این مورد صورت نگیرد خطرات مهمی را برای مردم منطقه در پی خواهد داشت. برخورد متوازن با توسعه گردشگری به ویژه شناسایی اثرات مثبت و منفی اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی آن و توجه به تقویت ثمرات و تخفیف و کنترل زیان های احتمالی آن یکی از بخش های اصلی مورد توجه در ارزیابی اثرات توسعه گردشگری می باشد. بهینه سازی و بهینه اثرات اجتماعی - فرهنگی یکی از اهداف مهم ارزیابی اثرات زیست محیطی طرح های گردشگری است.

از آنجا که اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری بر پایه تبادلات و تعاملات انسانی شکل می گیرد بنابراین بهترین راهکار برای بهسازی این اثرات متوازن کردن روابط بین گردشگران و جوامع محلی است. برای ایجاد توازن پویا میان عرضه و تقاضا گردشگری ، دریافت صحیح از انگیزه های گردشگران منابع گردشگری و ماهیت فعالیت های گردشگری ضروری است . دریافت صحیح و روشن از این موارد زمینه ایجاد توازن پایا عرضه و تقاضای گردشگری و ایجاد تعادل بین روابط گردشگران و افراد بومی را مهیا می کند و علاوه بر آن ویژگی های زیرساخت ها و تاسیسات مورد نیاز برای توسعه گردشگران را مشخص می کند. لازمه ی تاثیرگذاری و بهینه سازی آثار و پیامدهای گردشگری از جمله پیامدهای اجتماعی و فرهنگی ، ارزیابی و برآورد این اثرات و پیامدهاست. برای ارزیابی و برآورد تبعات اجتماعی - فرهنگی گردشگری در مورد پروژه های فعال ، استفاده از بررسی ها و داده های پیشین و همچنین بررسی انگیزه های گردشگری و میزان رضایت گردشگران از وضعیت موجود و همچنین بررسی جوامع محلی از لحاظ تغییرات اجتماعی و فرهنگی قابل استناد به گردشگری ، مفید است . در مورد پروژه های جدید می توان از مطالعات مرتبط (مانند مطالعات جامعه شاختی یا جغرافیایی) که قبلاً برای مقاصد دیگری در منطقه انجام شده

است یا بررسی موقعیت های مشابهی که در دیگر نقاط وجود دارد و همچنین بررسی مقبولیت اجتماعی و نظرات و خواسته های افراد بومی در مورد پروژه مورد نظر برای تجزیه و تحلیل ساختار اجتماعی موجود و ارزش های محلی استفاده کرد .

از جمله دشواری های مطرح در تجزیه و تحلیل آثار و پیامدهای توسعه گردشگری ، کمی کردن وجوه اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری است. با این حال هرچند کمی کردن دقیق و صحیح برخی از جنبه های توسعه گردشگری ناممکن باشد باز هم برآورد کمی امری ناممکن و ضروری است. بوتلر (۱۹۸۰) سیر تکاملی توسعه گردشگری را براساس نموداری تحت عنوان چرخه ی حیات گردشگری به تصویر کشیده است . به نظر او چرخه تکامل توسعه گردشگری از مرحله ی کشف منطقه شروع شده و رو به پیشرفت می گذارد ولی عدم توجه به موقع در جهت بهینه سازی اثرات منفی توسعه گردشگری به ویژه عدم توجه به آثار و تبعات اجتماعی و فرهنگی به سقوط و تنزل چرخه ی تکامل توسعه گردشگری منجر می گردد .

تعداد گردشگران در مرحله اکتشاف ناچیز می باشد به تدریج در طی روند چرخه توسعه تعداد گردشگران افزایش می یابد در مرحله مشارکت با افزایش تعداد گردشگران مردم بومی از اثرات مثبت این افزایش منتفع می گردند و رابطه گردشگران - جوامع محلی متوازن و هماهنگ است . در مرحله توسعه با افزایش ورود گردشگران به منطقه و ورود سرمایه گذاران غیر بومی در جهت توسعه زیر ساخت های مورد نیاز شکل و فضای منطقه تغییر می کند و در اثر تغییرات زیاد ایجاد شده ، توازن رابطه گردشگران و جوامع محلی کاهش می یابد . در مرحله تثبیت ، بهره برداری از منطقه به حداکثر ظرفیت منطقه می رسد. در این مرحله مشکلات زیست محیطی و اجتماعی - فرهنگی ظهور می کند و توازن بین روابط گردشگران - جوامع به حداقل می رسد. در این مرحله در صورت عدم توجه به تجدید حیات گردشگری در منطقه توسعه مورد نظر شروع به سقوط و تنزل می کند .

منبع:

- شاکری، رضا. «مطالعه و تدوین راهنمای ارزیابی پیامدهای زیست محیطی طرح های توسعه گردشگری»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۳